

رفاه اجتماعی و شکل‌گیری خانواده- کار (نمونه مطالعه شده: کوره‌های آجرپزی)

غلامرضا غفاری*، کریم علی کریمی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۹/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۶/۲۳

چکیده

رفاه اجتماعی، پیوندی تنگاتنگ با توسعه دارد و توسعه اقتصادی، با بهبود شرایط کار و زندگی مردم همراه است. کار کودکان از جمله مؤلفه‌های توسعه‌نیافتگی و نشان‌دهنده فقر است. علاوه بر این، کار خانوادگی که مشتمل بر کار تمامی اعضای خانواده است، از مشخصه‌های بارز فقر و توسعه نامتوازن است که کوره‌های آجرپزی در ایران یکی از این مکان‌هاست. پرسش اصلی تحقیق این است که چه عواملی در شکل‌گیری خانواده- کار و وضعیت رفاهی آنان مؤثر است؟ روش مورد استفاده در این تحقیق از نوع پیمایشی است و جامعه آماری، شامل همه خانوارهای شاغل در کوره‌های آجرپزی شهر ایقان است که در حدود ۹۴۰ خانوار بوده و از این تعداد ۲۷۰ نمونه انتخاب و مطالعه شدند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر سطح رفاهی خانواده‌ها، رابطه مستقیم و قوی با متغیر وابسته سطح رفاهی دارد که نظریه مورد بررسی را تأیید می‌کند. متغیرهای دیگر، همچون احساس کم‌ارجی و خودکم‌بینی، حال نگری و پوشش بیمه‌ای تأمین اجتماعی، تأثیر منفی و معکوسی بر سطح رفاهی خانواده‌ها نشان داده‌اند. همچنین، متغیرهای تقدیرگرایی و نگرش رنج‌آلود به کسب درآمد، تفاوت معناداری را با متغیر سطح رفاهی خانواده‌ها نشان نداده‌اند.

کلیدواژه: کار، خانواده-کار، کوره‌های آجرپزی، رفاه، سرمایه اجتماعی، فرهنگ فقر.

مقدمه

کار پیوندی جدایی‌ناپذیر با توسعه دارد به‌گونه‌ای که نظم اجتماعی پویا و توسعه همه‌جانبه، در گرو کار، به‌عنوان پویای اجتماعی است و بیکاری مسبب شورش و آشوب است که همواره اندیشه رهبران سیاسی و دانشمندان اجتماعی را به خود معطوف کرده است. از سوی دیگر، اشتغال در شرایط نامناسب، به کاهش روند توسعه ملی و افزایش هزینه‌های خانواده می‌انجامد. خانواده‌های شاغل در کوره‌های آجرپزی، چهره نامناسب اقتصادی را نمایان می‌سازند. کار کودکان خردسال و زنان، شرایط بد محیطی و اجتماعی، عدم رعایت بهداشت و سلامت فردی و موارد بی‌شمار دیگر، چهره کار و اشتغال در این مکان‌ها را ناخوشایند کرده است و همین امر هر سال مسبب بروز اعتصابات و جریان‌های کارگری می‌شود.

کوره‌های آجرپزی، مکان‌هایی هستند که در آن خانوارها که بیشتر پیوند خونی با همدیگر دارند و ما از آن به‌عنوان «خانواده-کار» نام می‌بریم، مشغول به کار می‌شوند. پیوند «کار و خانواده» به‌عنوان مقوله‌ای محوری، با تأکید بر ویژگی‌های خانواده و وضعیت رفاهی آن، مورد توجه است که به تشریح وضعیت رفاهی و مسائل و مشکلات مربوط به «خانواده-کار» می‌پردازد. تیپ خانواده-کار مورد نظر این مقاله به صورت «خانواده-کار فصلی و مهاجر» است. این خانواده‌ها در فصل کاری، که معمولاً شش ماه اول سال را دربر می‌گیرد، به‌سوی مکان‌هایی که آنان را به خود جذب می‌کند در حرکت هستند. مهم‌ترین و شناخته‌شده‌ترین این نوع مکان‌ها در ایران، «کوره‌های آجرپزی» هستند. جایی که خانواده، مجال می‌یابد تا از نیروی تمام اعضای خود استفاده کند. هرچند که این امر، به‌ظاهر، فعالیت اقتصادی است، نمایانگر محرومیت خانواده و نیاز به کار تمامی اعضای آن در تأمین معیشت زندگی است که دلالت بر ناتوانی جامعه در مقیاس‌های

فردی و ساختاری، به‌ویژه از جهت اقتصادی و سیاسی، جهت تأمین زندگی مناسب برای شهروندان دارد. عموماً این خانواده‌ها، دارای شرایط اقتصادی-رفاهی کمابیش مشابهی دارند، اما شواهد نشان می‌دهد، در بسیاری از موارد، از نظر اقتصادی، اجتماعی و حتی جمعیت‌شناختی، تفاوت‌هایی با همدیگر دارند که درخور تأمل است.

رفاه اجتماعی^۱، به معنای بهزیستی است که برخورداری از زندگی آبرومند را حق همه انسان‌ها می‌داند. در این میان، تأمین زندگی و رفع فقر افراد از سایر جنبه‌های رفاه اجتماعی، پررنگ‌تر است. در قرون گذشته، نهادهای اجتماعی نظیر خانواده، همسایه، اجتماعات محلی و مذهبی همواره نقش حیاتی و مهم در رفع نابسامانی‌های بشر و تقلیل آثار فقر و تنگدستی در زندگی انسان‌ها داشته‌اند. ولی در جامعه صنعتی امروز، پیچیدگی مشکلات، از یک سو، و سستی روابط و مسئولیت‌های متقابل در نهادهای اجتماعی یاد شده، از سوی دیگر، اهمیت پیشگیری و برطرف‌سازی ناهنجاری‌ها را بیشتر مطرح کرده و آن را یکی از وظایف دولت‌ها دانسته است. افزون بر این، بروز اشکال مختلف مسائل اجتماعی و گسترش و توسعه آن، عرضه خدمات رفاهی را به‌صورت یک سیاست کلی و سازمان‌یافته و منسجم ایجاد کرده و دولت‌ها را مجبور ساخته است تا در سیاست‌گذاری‌های خویش این زمینه مهم را مورد توجه خاص قرار دهند (زاهدی اصل، ۱۳۸۱: ۱۴). در برخی از تعاریف رفاه اجتماعی، به برابری فرصت‌های زیستی، اجتماعی و اقتصادی فرصت‌ها تأکید شده و، در مواردی، به مفهوم رضایت از زندگی توجه شده است. «رفاه اجتماعی، به معنی خوب بودن و خوب شدن و در معنی وسیع‌تر، حالتی از مناسب بودن است» (میجلی، ۱۳۷۸: ۴). همچنین،

وضعیت رفاهی^۱ را حالتی دانسته‌اند که در آن، فرد، برخوردار از شادکامی، امنیت، برآورده شدن آرزوها، تأمین نیازها و استحقاق منابع و امکانات در مقایسه با محیط خویش باشد (فیتزپتریک، ۱۳۸۱). در مجموع، می‌توان گفت که رفاه اجتماعی، توجه به شرایطی است که در آن، مسائل و آسیب‌های اجتماعی حل یا کنترل شده‌اند، نیازهای افراد برآورده شده است و فرصت‌های اجتماعی برابر برای همگان مهیا شده است. به نظر گیدنز (۱۳۷۹: ۵۲۸) کار به‌عنوان انجام وظایفی تعریف می‌شود که متضمن صرف کوشش‌هایی فکری و جسمی است و هدفشان تولید کالاها و خدماتی است که نیازهای انسانی را برآورده می‌سازد و در مقابل، شغل^۲ کاری است که در مقابل مزد یا حقوق منظمی انجام می‌شود. کار فعالیتی است که در مکانی جدای از منزل برای ساعات معین و در ازای مزد یا حقوقی که با ماهیت آن در نظر گرفته‌اند انجام می‌گیرد (ورسلی، ۱۳۷۳: ۴۷). پنداشت از کار بستگی به شرایط خاص اجتماعی دارد که کار در آن انجام داده می‌شود. مهم‌تر از آن، به چگونگی تفسیر این شرایط و فعالیت‌ها، آن‌هم توسط افرادی که درگیر آن هستند، بستگی دارد (گرینت، ۱۳۸۲: ۱۷). کار نقش حیاتی در همبستگی اجتماعی و تکامل فردی و اجتماعی دارد؛ اما زمانی که همین افراد اجتماعی در قالب نیروی کار ساعات زیادی را برای کسب مزد اندکی صرف می‌کنند، دیگر عامل کار، نمی‌تواند نقش تکاملی خود را در مقیاس‌های فردی و اجتماعی ایفا کند؛ بلکه عاملی برای محرومیت بیشتر و فاصله گرفتن از حیات اجتماعی سرزنده و بانشاط می‌شود. «درآمد پایین شمار زیادی از مشاغل، هزینه‌های اجتماعی بسیاری را در پی دارد. همین امر درباره شرایط بدکاری و، همچنین، کسانی که کار را به‌دلخواه انتخاب نکرده‌اند - مانند کودکان - نیز صادق است» (فاضلی،

۱۳۷۶). از منظر جامعه‌شناختی، کار به‌عنوان نوعی فرآیند اجتماعی دارای ابعاد چندگانه است که از حیث اجتماعی، شخصی، فرهنگی و اقتصادی قابل واکاوی و تحلیل‌اند. به لحاظ اجتماعی، روابط و هنجارهای حاکم بر کار اهمیت بررسی را دارند. از حیث شخصیتی، مواردی چون انگیزه و هویت فردی و به لحاظ فرهنگی، غایت و فرجامی که برای کار در نظر گرفته می‌شود، بررسی می‌شوند و از منظر اقتصادی، حاصل و نتیجه کار به‌عنوان منبع ثروت، مورد توجه است. در نتیجه، کار نه تنها عامل ثروت مادی است، بلکه غنای فرهنگی و اجتماعی و، به تعبیری، شکل‌دهنده نشاط و سرزندگی حیات اجتماعی نیز هست.

کامپس کورا^۳ (۱۹۹۸) از واژه «اقتصاد خانواده مساعدت متقابل» در تحلیل الگوهای گذار به کار زنان و کودکان استفاده کرده است. به‌زعم وی، در اولین مرحله انتقال جمعیت شناختی، زنان بیشتر از مردان در تأمین اقتصاد خانواده نقش داشتند. بعد از انقلاب صنعتی، مشاهده می‌شود که کودکان کار، جایگزین زنان ازدواج کرده شده‌اند. بر طبق این تحقیق، نتیجه این دگرگونی‌ها چنین است که ساختار خانواده و درآمدهای آن با یکپارچگی که به‌عنوان «اقتصاد خانواده‌ی مساعدت متقابل» تعریف کرده است، مطابقت ندارد. در گزارش کمیسیون حقوق بشر پاکستان آمده است که بیشتر روستاییان این کشور، به دلیل بدهی‌هایی که به دولت دارند، به کوره‌های آجرپزی روی آورده‌اند (ارکلون و کرامت، ۲۰۰۰). کومار^۴ (۲۰۰۰) در باب دلایل مهاجرت نیروی کار، به جنبه‌های اقتصادی آن اشاره می‌کند. همچنین، پاره‌ای از اندیشمندان (ادموندسا و پاونیکا^۵، ۲۰۰۵) به تجارت جهانی و تغییرات جغرافیایی تجارت در مورد مهاجرت کاری اشاره می‌کنند. به‌زعم گور

3. Camps-Cura

4. Ercelawn & Karamat

5. Kumar

6. Edmondsa & Pavcnika

1. welfare situation

2. occupation

ازدواج فرزندان، وجود مراکز کاری مشوق همچون کوره‌های آجرپزی و موارد دیگر.

هدف تحقیق این است که در چارچوب نظریات غیر مارکسیستی، مشخص کند که این خانواده‌ها با چه نوع مشخصه رفاهی و با چه نوع شرایط اجتماعی-اقتصادی، اقدام به کار دسته‌جمعی و شکل‌گیری خانواده-کار در کوره‌های آجرپزی می‌کنند و این نوع کار، چه تأثیری در وضعیت رفاهی آنان گذاشته است.

چارچوب نظری

از حیث نظری، هر جا سخن از کار و کارگر پیش آید، لاجرم بخشی از ساختار نظری آن را نظریات مارکسیستی تشکیل می‌دهد. توجه به ساختارهای کلان اجتماعی و مخصوصاً ساختار اقتصادی، هرچند جای تأمل و مطالعه دارد، اما این تحقیق می‌کوشد تا در چارچوب نظریات غیر مارکسیستی و در سطح خرد، بر مبنای سرمایه اجتماعی و ویژگی‌های مربوط به فرهنگ فقر، به تبیین وضعیت رفاهی خانواده‌های شاغل در کوره‌های آجرپزی بپردازد. توجه به روابط و شبکه‌های اجتماعی و نقش آن در کنش‌های اجتماعی موضوعی است که در مرکز بحث جامعه‌شناسان قرار دارد و در دوره جدید، در قالب مفهوم سرمایه اجتماعی^۱، به آن پرداخته شده است. فرض بنیادی در این نظریه این است که هرچه شبکه روابط اجتماعی افراد گسترده‌تر باشد، سطح رفاه آنان نیز افزایش می‌یابد. روابط سخت‌افزاری که در قوانین، قراردادهای و تعیین نقش‌های مشخص برای افراد تبلور می‌یابند، به نوعی، به متغیرهای جامعه‌شناختی نرم‌افزاری، همچون اعتماد و هنجارهای رابطه متقابل و نیز مشارکت افراد در شبکه‌های اجتماعی غیررسمی و یا رسمی، بستگی دارند. این نظریه به ما کمک می‌کند تا دریابیم که خانواده-کار چگونه از این شبکه روابط

(۱۹۸۴) مناطق و محل‌هایی که فعالیت اقتصادی در آن در حال گسترش است، نظر جوانان و افراد فعال دیگر نقاط کشور را به خود جلب می‌کند. این به معنی گسترش فعالیت‌های اقتصادی در این مناطق به قیمت رکود فعالیت‌های اقتصادی در مناطق دیگر است. وی در ذکر عوامل بازدارنده سرمایه‌ای بیان می‌کند که تجربیات بسیاری از کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که چگونه سیستم بانکی، حربه مؤثری در انتقال پس‌اندازهای ناچیز مردم از مناطق فقیرتر به مناطق غنی‌تر است.

در مواردی، کار در قالب واحدهای جمعی سازمان‌دهی شده و ظاهر می‌شود که «خانواده-کار» نمونه‌ای از آن است. تدقیق و واکاوی در چگونگی شکل‌گیری «خانواده-کار» نیازمند توجه به شرایط اقتصادی-اجتماعی است که در ایجاد آن نقش دارند. در باب کوره‌های آجرپزی، مهاجرت فصلی خانوادگی برای کار، بنیان خانواده-کار را شکل می‌دهد. مهاجرت خانواده سبب می‌شود که تمامی اعضای خانواده برای حفظ وجود و استقرار خود در مکان جدید، دو چندان بکوشند و همین امر خانواده‌ها را به سوی کارهای مشقت‌بار، خطرناک، غیرقانونی و مخصوصاً غیراستاندارد می‌برد. «اشتغال غیراستاندارد عبارت از هر نوع شغلی است که نه تمام وقت و نه دائمی باشد. به‌عنوان مثال قرارداد کار پاره‌وقت، موقت و یا برای مدتی معین یا خوداشتغالی» (کازینز، ۱۳۸۲).

علاوه بر پیش شرط مهاجرت، می‌توان به موارد دیگری در شکل‌گیری خانواده-کار اشاره کرد: فقر اقتصادی، بدهکاری، داشتن نیروی کار جوان و کم مهارت، نبود موقعیت اقتصادی مناسب برای فعالیت سرپرستان خانواده، محدودیت و یا محرومیت خانواده در دسترسی به امکانات عمومی، عدم توسعه منطقه‌ای، بیماری افراد خانواده و تأمین هزینه‌های درمانی آنان، نیازهای مالی شدید و موقتی - همچون تهیه مخارج

اجتماعی برای کاهش هزینه‌های زندگی خود بهره می‌گیرد و آیا اصولاً این شبکه روابط که ما تحت عنوان سرمایه اجتماعی بررسی کنیم، همبستگی معناداری با سطوح رفاهی این خانواده‌ها دارد.

از سوی دیگر، شبکه روابط اجتماعی بسته، محدودیت منابع اقتصادی را به همراه دارد و تحرک اجتماعی را کند می‌کند. اسکار لوئیس، در قالب نظریه «فرهنگ فقر»، به چنین موردی اشاره می‌کند. نظریه فرهنگ فقر^۱ برای نخستین بار در سال ۱۹۵۹ میلادی توسط اسکار لوئیس در کتاب پنج خانواده، مطالعه مواردی از فرهنگ فقر در مکزیک بیان شد و، سپس، توسط اندیشمندان متعدد مورد نقد و بررسی قرار گرفت. لوئیس بیان می‌کند که «من به‌عنوان یک مردم‌شناس کوشیده‌ام تا فقر و ویژگی‌های آن را به‌صورت یک فرهنگ، یا درست‌تر بگویم، یک خرده فرهنگ بشناسم. خرده فرهنگی که ساخت و وجهی برای خود دارد و به‌صورت یک روش زندگی در خط خانواده از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود» (لوئیس، ۱۳۵۳: ۱۲۵). به‌زعم او، «فرهنگ فقر بیشتر در شرایط اقتصاد مبتنی بر دادوستد نقدی، نبودن کار یا نامناسب بودن آن برای کسانی که حرفه یا مهارت ویژه‌ای ندارند، در مقیاس وسیع و مداوم، پایین بودن مزدها، نبودن سازمان‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی موردنیاز برای انجام امور و حل مشکلات مردمی که درآمدشان اندک است، وجود روابط خویشاوندی دوسویه به‌جای روابط یک‌سویه و وجود طرز تفکر و ارزش‌هایی در میان طبقات حاکم جامعه که ثروت‌اندوزی را تقویت و ترغیب می‌کند، به وجود می‌آید» (همان). به نظر لوئیس، برای تثبیت وضعیت نامناسب فرهنگ فقر، دو شرط اساسی لازم است:

۱. طولانی بودن دوره فقر: یعنی افراد خانواده باید حداقل دو نسل در شرایط فقیرانه زندگی کنند به‌گونه‌ای

که این ویژگی‌ها، کم‌وبیش، در آنها شکل گیرد. ۲. نظام اجتماعی خاصی باید وجود داشته باشد تا در آن، فرهنگ فقر شکل بگیرد. لوئیس معتقد است، در جوامع سنتی و ابتدایی، یعنی جوامعی که فناوری، نهادها، سازمان‌ها، بازارها و روابط جدید وارد زندگی آن‌ها نشده است، فقر در سطح گسترده‌ای وجود دارد؛ اما فرهنگ فقر، به این مفهومی که در جوامع ابتدایی و سنتی است، پدید نمی‌آید (علوی تبار، ۱۳۷۶).

مشخصات فرهنگ فقر با توجه به نظریات اسکار لوئیس عبارت‌اند از:

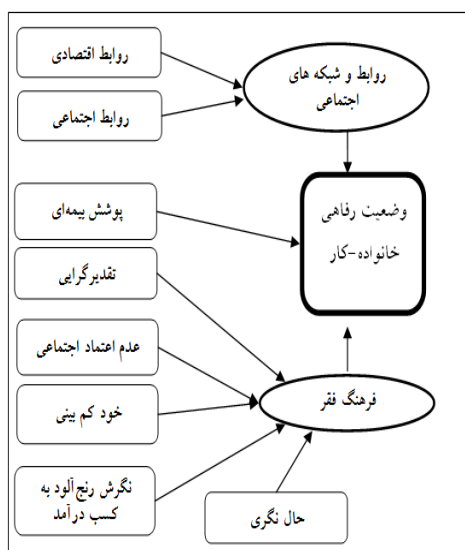
- شرکت نکردن افراد فقیر، به‌طور مؤثر، در کار مؤسسات عمومی به‌عنوان یک عضو مسلم جامعه.

- در سطح اجتماعات محلی و کوچک، خانه‌های خراب، ازدحام، درهم‌جوشی مردم و، بالاتر از همه، نبودن تشکیلات و سازمان‌هایی است که دامنه گسترش و نفوذشان به ورای محدوده خانواده برسد، مشاهده می‌شود.

- در سطح خانواده، ویژگی‌های اساسی فرهنگ فقر عبارت است از کوتاهی دوران کودکی، محروم بودن کودکان از حمایت‌های لازم، شروع روابط جنسی در سنین پایین، زندگی دو جنس مخالف باهم و به‌طور آزاد و خارج از سلطه‌ی قرارداد و عقد ازدواج، رویداد زیاد ترک زن و فرزند، گرایش به اهمیت داشتن زن یا مرکزیت مادر در خانواده و، در نتیجه، آشنایی بیشتر با خویشاوندان مادری، آمادگی زیاد برای اینکه شخصیت افراد زور پذیر بار آید، نبودن خلوت در زندگی افراد و رعایت حریم حرمت آن، تأکید بر لزوم همبستگی خانوادگی و یگانگی افراد آن، اما تنها به زبان نه در عمل، رقابت برای به دست آوردن وسایل زندگی و سرانجام، چشم هم‌چشمی و رقابت برای جلب مهر و محبت مادری.

- در سطح فردی، اساسی‌ترین ویژگی‌های فرهنگ فقر عبارت‌اند از: احساس شدید بی‌ارجی، درماندگی،

توضیحات، چارچوب نظری تحقیق را می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد:

شکل ۱. مدل تحقیق

فرضیات تحقیق

با توجه به مدل مفهومی تحقیق، فرضیه‌های زیر ارائه می‌شود:

۱. بین سرمایه‌ی اجتماعی و سطح رفاهی خانواده-کار، رابطه معناداری وجود دارد.
۲. بین تقدیرگرایی و سطح رفاهی خانواده-کار، رابطه معناداری وجود دارد.
۳. بین خودکم‌بینی و کم‌ارجی سرپرستان خانواده و سطح رفاهی خانواده-کار، رابطه معناداری وجود دارد.
۴. بین نگرش رنج‌آلود به کسب درآمد و سطح رفاهی خانواده-کار، رابطه معناداری وجود دارد.
۵. بین عدم اعتماد و سطح رفاهی خانواده-کار، رابطه معناداری وجود دارد.
۶. بین حال نگری و سطح رفاهی خانواده-کار، رابطه معناداری وجود دارد.
۷. بین پوشش بیمه‌ای تأمین اجتماعی و سطح رفاهی خانواده-کار، رابطه معناداری وجود دارد.

متکی به دیگران بودن و خود را کم شمردن.

- سایر ویژگی‌های فرهنگ فقر عبارت‌اند از: ناتوانی از فروخوردن خشم و سایر احساسات آنی و شدید، توجه زیاد و شدید به زمان حال و اکنون، همراه با ناتوانی از چشم پوشیدن موقت از بعضی چیزهای خوشایند به خاطر چیزهای خوشایند بزرگ‌تر در آینده، میل به گوشه‌گیری و جهان‌بینی قدری، اعتقاد به برتری جنس مرد در میان بیشتر آدم‌ها و قدرت تحمل همه گونه ناراحتی‌های روانی به مقدار زیاد.

علاوه بر نظریه فرهنگ فقر، راجرز^۱ نیز در کاری مشابه، خرده‌فرهنگ دهقانی^۲ را ارائه کرده است که عناصری از فرهنگ فقر را در خود دارد و به خرده‌فرهنگ روستایی و دهقانی اشاره می‌کند. عدم اعتماد در روابط شخصی، فقدان نوآوری، تقدیرگرایی منفی، پایین بودن سطح آرزوها، عدم توانایی چشم‌پوشی از منافع آنی به خاطر منافع آتی، دیدگاه زمانی محدود، وابستگی به دولت، محلی‌گرایی و فقدان همدلی، از ویژگی‌های خرده‌فرهنگ دهقانی هستند. این عناصر ممکن است در عکس‌العمل نسبت به ساخت غیرعادلانه و عقب‌مانده روستاهای جهان سوم، طبیعی جلوه کند و حتی کارکردهای مثبتی هم برای تداوم حیات داشته باشند؛ ولی در محیط‌های صنعتی و واحدهای تولیدی دارای کارکردهای منفی هستند (حاجی‌زاده میمنندی، ۱۳۷۸).

مسئله مهم دیگری که می‌توان از آن یادکرد، نگرش این خانواده‌ها نسبت به شیوه کسب درآمد است. معمولاً این خانواده‌ها به دلیل فقدان دانش و مهارت لازم برای کسب درآمد، تنها راه درآمد را از طریق کارگری می‌پندارند و به این ترتیب، کار زیاد را برابر با درآمد بالا می‌دانند. آنها، به سختی کار می‌کنند و کودکان، زنان و افراد دیگر خانواده را نیز، به کار و می‌دارند. با این

1. Rogers
2. Sub-culture of Peasantry

روش‌شناسی

در این تحقیق، با توجه به ویژگی موضوع مورد مطالعه و همچنین تنوع مفاهیم و متغیرهای به‌کار رفته، به لحاظ مفهومی از روش اسنادی و از حیث تجربی، برای بررسی متغیرها، از روش پیمایشی استفاده شده است. جامعه آماری و حجم نمونه همه خانواده‌های شاغل در کوره‌های آجرپزی شهر «وایقان» در استان آذربایجان شرقی را شامل می‌شود. بر اساس اطلاعات موجود در سازمان تأمین اجتماعی شهرستان شبستر، که شهر وایقان جزو شهرهای آن است، ۹۴۰ خانوار در ۳۰۰ کوره‌ی آجرپزی این شهر، کار می‌کنند. با استفاده از فرمول برآورد حجم نمونه کوکران، ۲۷۰ خانواده به‌عنوان حجم نمونه، انتخاب و با روش تصادفی ساده مورد آزمون قرار گرفته‌اند. با توجه به تجمع کوره‌های آجرپزی در مکانی مشخص و به‌صورت ردیف‌های پشت سرهم که توسط راه‌های ارتباطی از هم جدا می‌شوند، انتخاب خانوارها با روش نمونه‌گیری تصادفی سیستماتیک بافاصله نمونه ۳ مورد صورت گرفته است. لازم به ذکر است که سطح تحلیل در این پژوهش خرد بوده و واحد تحلیل خانوار است که اطلاعات از سرپرستان خانوار جمع‌آوری شده است. همچنین، ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه بوده است که پس از اجرای پیش‌آزمون و بررسی اعتبار و پایایی آن با بهره‌گیری از نظر اساتید راهنما و سنجش همبستگی درونی مقیاس‌های ساخته‌شده با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ، پرسشنامه نهایی طراحی و به اجرا درآمده است. سپس با استفاده از نرم‌افزار Spss اطلاعات پرسشنامه‌ها ثبت و ذخیره‌شده و با بهره‌گیری از آزمون‌های آماری مناسب، روابط بین متغیرها سنجش شده است. توضیح آنکه گردآوری اطلاعات در میدان تحقیق، یک ماه به طول انجامید و به دلیل نزدیکی و شباهت فرهنگی، زبانی و قومی با مصاحبه‌شوندگان و همچنین آشنایی محقق با شیوه کار، اطلاعات با اطمینان بیشتری کسب شد.

تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق

متغیر وابسته سطح رفاه خانواده-کار: برای سنجش سطح رفاه، شاخص‌های مربوط به محرومیت و طرد اجتماعی، آمارهای اروپا (۲۰۰۰) در قالب هفت مؤلفه، چهارده شاخص غیر پولی را معرفی کرده است که با استفاده از آن‌ها به بررسی سطح سنجش رفاهی در بین خانواده‌های شاغل در کوره می‌پردازیم (غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴).

- میزان درآمد سالیانه خانواده و ارزش همه اموال منقول و غیرمنقول خانواده.
- مقدار هزینه نیازهای اساسی خانواده مشتمل بر مصارف ماهیانه خانواده- از جمله مصرف گوشت، برنج، نان، میوه، پوشاک، تفریحات و هزینه‌های جانبی دیگر.
- وضعیت مسکن خانواده: داشتن یا نداشتن مسکن و همچنین کیفیت آن به لحاظ فضا، موقعیت، امکانات رفاهی و بهداشتی آن.
- تماس اجتماعی خانواده: میزان ارتباط با فامیل، اقوام، دوستان و همسایگان.
- سطوح رضایت از زندگی و رضایت از شغل.
- بیماری هر یک از اعضای خانواده: مقدار هزینه‌های پزشکی مصرف‌شده برای اعضای خانواده در سال.

سرمایه اجتماعی: که مشتمل بر سه مؤلفه زیر است:

- مشارکت اقتصادی: کمک‌های متقابل اقتصادی خانواده، فامیل، اقوام، دوستان و آشنایان، همسایگان و کارفرما در مواقع لزوم.
- روابط اجتماعی: میزان رفت‌وآمد و تماس متقابل اجتماعی با فامیل، اقوام، دوستان و آشنایان، همسایگان، همشهری‌ها و کارفرما.
- اعتماد اجتماعی: میزان اعتماد متقابل خانواده با فامیل، اقوام، آشنایان، همسایگان، کارفرما، پزشکان، قضات، مأمورین بیمه، نیروی انتظامی و نظامی، مردم شهر وایقان.

سنجش متغیرهای فرهنگ فقر و خرده فرهنگ دهقانی

تقدیرگرایی:

- اعتقاد به اینکه موفقیت آدم‌ها ناشی از شانس و اقبال آنهاست.

- اینکه آینده هر فرد چگونه باشد در دست خود اوست.

- اعتقاد به اینکه با کار و کوشش به جایی نمی‌رسی، قسمت و نصیب تعیین کننده است.

خودکم بینی و احساس کم‌ارجمی:

- خود را در زندگی فردی ناموفق می‌دانم.

- خود را فردی تأثیرگذار و مؤثر بر دیگران می‌دانم.

- من فقط به درد کوره‌های آجرپزی می‌خورم.

- احساس می‌کنم که از دیگران توانا تر هستم.

نگرش رنج‌آلود به کسب درآمد:

- ترجیح می‌دهم برای به دست آوردن درآمد عرق بریزم.

- درآمدی که برای آن عرق ریخته باشی حلال تر است.

- کار کودکان و زنان به درآمد خانواده کمک می‌کند.

لازم به ذکر است که برخی از گویه‌ها، به دلیل

همبستگی پایین با مقیاس‌های مرتبط، از تحلیل

حذف شده و از ذکر آنها صرف نظر کرده‌ایم.

یافته‌های تحقیق

الف) مشاهدات کیفی وضعیت رفاهی و کاری

خانواده‌ها در کوره‌های آجرپزی

با مشاهدات میدانی محقق، مشخص شد که غالب

خانواده‌ها، در خانه‌های محقر و گلی زندگی می‌کنند که

کارفرمایانشان در جوار محل کار، برای آنان تهیه کرده‌اند

تا با صرف کم‌ترین زمان ممکن، به کار مشغول شوند و

از نظر وضعیت بهداشتی و دسترسی به امکانات رفاهی،

بسیار نامناسب هستند. هیچ‌گونه حمام و سرویس

بهداشتی در این مکان‌ها مشاهده نشد و منازل مسکونی

به شکل کلبه‌های صحرایی و به صورت مجموعه‌ای از

چند اتاق کوچک ردیف شده در کنار هم برای زندگی

چند خانواده، ساخته شده‌اند که هر خانواده بسته به تعداد

نیروی کارش، دو الی سه اتاق در اختیار دارد. به نوعی

می‌توان زندگی شبه کمونی را در این محل‌ها مشاهده

کرد. زن و مرد و پیر و جوان، در کنار هم، به استراحت

می‌پردازند و فضای خصوصی وجود ندارد. در هر کوره

آجرپزی متوسط سه خانواده کار می‌کنند که معمولاً

روابط صمیمانه و چهره به چهره‌ای در مدت زمان کار

با همدیگر پیدا می‌کنند و چه بسا این روابط بعد از پایان

کار و مهاجرت به محل زندگی اصلی، ادامه یابد و سبب

پیوندهای خانوادگی و زناشویی گردد.

وضعیت کودکان از همه بدتر است. میانگین سن کار

کودکان ۹/۴ سال است و دوران کودکی آنان کوتاه است.

بیشترین مراجعات بهداشتی و بیمارستانی، مربوط به

کودکان و زنان بوده است.

یافته‌های فوق تأییدی بر نظریه فرهنگ فقر است و

می‌توان گفت که این خانواده‌ها دارای ویژگی‌های

فرهنگ فقر هستند که به نسل‌های بعدی خود انتقال

می‌دهند.

برطبق یافته‌های تحقیق مشخص شد تعداد ۶۱/۱

درصد از سرپرستان خانواده، تحت پوشش بیمه اجباری

تأمین اجتماعی قرار گرفته‌اند. با اینکه ۳۹/۶ درصد

سرپرستان خانواده اعلام کرده‌اند که فردی از اعضای

خانواده آنان از بیماری خاصی همچون بیماری کلیه،

معهده، رماتیسم و کمردرد، رنج می‌برد، اما بیان می‌کردند

که این بیمه هیچ دردی را از آنان دوا نمی‌کند و فقط

درآمد آنان را کاهش می‌دهد؛ زیرا مجالی برای استفاده از

آن نمی‌یابند.

۲۵/۶ درصد خانواده‌ها از روستاها و ۷۴/۴ درصد

آنان از شهرها مراجعه کرده‌اند. جدول زیر، توزیع

فراوانی خانوارهای شاغل در کوره‌های آجرپزی را بر

اساس شهر مهاجر فرست نشان می‌دهد.

جدول ۱. توزیع فراوانی شهرهای مهاجر فرست به کوره‌های آجرپزی

شهرها									
فراروانی	بوکان	مهاباد	سقز	اشنویه	پیرانشهر	نقده	بانه	سردشت	جمع
۱۸۸	۴۳	۱۶	۸	۶	۲	۳	۴	۲۷۰	

شکل کاری، تنها کار تولید شده ملاک محاسبه مزد قرار می‌گیرد و خانواده برای افزایش مزد خود، از همه اعضایش بهره می‌جوید.

سنجش رفاهی (متغیر وابسته) با آزمون آلفای کرونباخ برابر با ۰/۷۴ است که نشان‌دهنده اعتبار بالای مقیاس است. آماره‌های مرکزی و پراکندگی متغیر مذکور، در قسمت زیر نمایش داده می‌شود.

نکته در خور ذکر اینکه شیوه پرداخت حقوق در این مکان‌ها به صورت «کارمزدی» است و در شکل‌گیری پدیده‌ی خانواده-کار بسیار مؤثر است؛ زیرا در این

(ب) توصیف آماره‌های وضعیت رفاهی، آزمون فرضیه‌های تحقیق و بررسی روابط دو متغیره در این قسمت، نخست به توصیف آماره‌های وضعیت رفاهی خانواده‌ها و، سپس، به آزمون فرضیات تحقیق می‌پردازیم. لازم به ذکر است که اعتبار مقیاس سطح

جدول ۲. آماره‌های مرکزی و پراکندگی سطوح رفاهی خانواده‌های شاغل در کوره‌های آجرپزی

میانگین	۲۸/۹۴
میانگین خطای استاندارد	۰/۳۷
میانگین میانگین	۲۸/۶۳
مد	۲۷
انحراف استاندارد	۶/۰۴
واریانس	۳۶/۴۹
چولگی	۰/۰۹۲
چولگی استاندارد خطای	۰/۱۴۸
کشیدگی	-۰/۵۵
استاندارد خطای کشیدگی	۰/۲۹۵
دامنه	۲۸
چارک اول	۲۴/۱۶
چارک دوم	۲۸/۶۳
چارک سوم	۳۳/۴۴

فاصله‌ای و نسبی اندازه‌گیری شده‌اند، برای آزمون آنها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. سه متغیر مشارکت اقتصادی، روابط اجتماعی و اعتماد اجتماعی که در جدول زیر، توزیع فراوانی گویه‌های مقیاس آن به همراه آزمون اعتبار آن بیان شده است، متغیر سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند (جدول شماره ۳). آماره آلفای کرونباخ برآورد شده، برابر با ۰/۶۷ است که مؤید اعتبار بالای مقیاس است.

حداقل نمرات این مقیاس ۱۳ و حداکثر ۴۱ است. با توجه به انحراف استاندارد ۶/۰۴، شباهت ظاهری خانواده‌ها کم‌رنگ می‌شود و ما شاهد تغییرات سطوح رفاهی خانواده‌ها هستیم.

آزمون فرضیات

متغیرهای مستقل سرمایه اجتماعی، تقدیرگرایی، احساس کم‌ارجی، نگرش رنج‌آلود به کسب درآمد، عدم اعتماد و احساس حقارت، به دلیل اینکه در مقیاس

جدول ۳. توزیع فراوانی مطلق گویه‌ها، آزمون اعتبار مقیاس‌های به‌کار رفته در تحقیق

و ضریب همبستگی پیرسون متغیرهای مستقل با سطوح رفاهی خانواده‌ها

با متغیر سطح رفاه خانواده		متغیرهای مستقل								
سطح معناداری	ضریب پیرسون (r)	آلفای کرونباخ	توزیع بر مبنای فراوانی خالص					گویه‌ها	متغیرها	
			خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم			مجموع
۰/۰۰۰	*۰/۶۸۷	۰/۸۱	۳۷	۴۲	۳۷	۲۵	۱۰۶	۲۴۷	حاضر م ضمانت مالی آشنایانم را بر عهده بگیرم	مشارکت اقتصادی
			۵۳	۶۱	۳۲	۳۵	۴۸	۲۲۹	حاضر م به آشنایانم پول قرض بدهم	
			۲۶	۴۰	۴۵	۲۹	۱۱۷	۲۵۷	کمک افراد فامیل در هنگام گرفتاری و مشکلات	
			۲۷	۳۵	۴۳	۳۴	۱۱۸	۲۵۷	کمک اقوام و خویشان در هنگام گرفتاری و مشکلات	
			۲۷	۴۵	۵۲	۳۷	۹۶	۲۵۷	کمک دوستان و آشنایان در هنگام گرفتاری و مشکلات	
			۲۴	۳۵	۵۶	۳۰	۱۰۷	۲۵۲	کمک همسایگان در هنگام گرفتاری و مشکلات	
			۵	۶	۹	۱۸	۲۲۲	۲۴۰	کمک کارفرما در هنگام گرفتاری و مشکلات	
		۰/۸۹	۴۱	۷۸	۶۵	۵۲	۳۴	۲۷۰	میزان رفت‌وآمد با افراد فامیل	روابط اجتماعی
			۴۱	۷۶	۶۳	۶۸	۲۲	۲۷۰	میزان رفت‌وآمد با اقوام	
			۳۹	۷۹	۷۵	۵۷	۲۰	۲۷۰	میزان رفت‌وآمد به دوستان و آشنایان	
			۴۱	۱۲۳	۵۵	۴۲	۹	۲۷۰	میزان رفت‌وآمد با همسایگان	
			۰	۴	۹	۴۷	۲۱۰	۲۷۰	میزان رفت‌وآمد با کارفرما	
			۲۳	۵۵	۱۱۳	۴۹	۳۰	۲۷۰	میزان رفت‌وآمد با همشهری‌ها و هم‌ولایتی‌ها	
		۰/۸۸	۸۱	۸۵	۵۷	۲۷	۱۳	۲۶۳	میزان اعتماد به افراد فامیل	اعتماد اجتماعی
			۷۶	۷۲	۷۹	۲۳	۱۳	۲۶۳	میزان اعتماد به اقوام	
			۶۲	۷۹	۶۶	۳۹	۱۸	۲۶۳	میزان اعتماد به دوستان و آشنایان	
			۷۳	۸۴	۵۶	۳۷	۱۳	۲۶۳	میزان اعتماد به همسایگان	
			۴	۵۴	۶۹	۴۱	۹۵	۲۶۳	میزان اعتماد به کارفرما	
			۲۵	۱۰۶	۷۳	۱۶	۱۶	۲۳۶	میزان اعتماد به پزشکان	
			۲۸	۶۳	۵۷	۲۶	۷۵	۲۴۹	میزان اعتماد به قضات	
			۲۸	۱۰۱	۸۲	۱۶	۳۲	۲۵۹	میزان اعتماد به مأمورین بیمه تأمین اجتماعی	
۳۳	۸۵		۷۷	۲۳	۳۹	۲۵۷	میزان اعتماد به افراد انتظامی و امنیتی			
۹	۳۱		۱۴۱	۳۶	۴۲	۲۵۹	میزان اعتماد به مردم این شهر			
۰/۷۶۵	-۰/۰۱۸	۰/۷	۴۳	۱۰۴	۶۶	۱۴	۳۰	۲۵۷	موقفیت آدم‌ها ناشی از شناس و اقبال آن‌هاست	تقدیرگرایی
			۴۸	۵۷	۳۴	۳۱	۷۵	۲۴۵	اینکه آینده هر فرد چگونه باشد در دست خود اوست	
			۸۴	۸۴	۳۲	۲۶	۴۱	۲۶۷	با کار و تلاش به‌جایی نمی‌رسی، قسمت آدمی از قبل تعیین شده است	
۰/۰۰۰	-۰/۲۵۱	۰/۶۵	۴۸	۶۲	۴۳	۶۶	۴۷	۲۶۶	خود را فردی ناموفق در زندگی می‌دانم	خودکم‌بینی و احساس کم‌ارجی
			۰	۱۱۲	۶۸	۴۰	۱۴	۲۳۴	خود را فردی تأثیرگذار بر دیگران می‌دانم	
			۲	۹	۵	۱۰	۲۲۹	۲۵۵	من فقط به درد کوره‌ی آجری می‌خورم	
			۸	۱۱۳	۴۷	۴۵	۲۸	۲۴۱	احساس می‌کنم از دیگران تواناتر هستم	
۰/۲۷۴	۰/۰۶۷	۰/۸۲	۳۹	۱۲۴	۴۲	۱۵	۱	۲۲۱	کار کودکان و زنان به درآمد خانواده کمک می‌کند	نگرش رنج‌آلود به کسب درآمد
			۸۱	۱۱۱	۵۴	۱۳	۱۱	۲۷۰	ترجیح می‌دهم برای به‌دست آوردن درآمد عرق بریزم	
			۱۶۲	۶۵	۱۷	۱۶	۱۰	۲۷۰	درآمدی که برای آن عرق ریخته باشی، حلال‌تر است	
۰/۱۲۳	-۰/۰۹۴	۰/۷۷	۶۷	۴۹	۲۱	۵۹	۷۴	۲۷۰	آدم باید به فکر امروزش باشد تا فردا خدا بزرگ است	حال‌نگری
			۱۳۰	۸۹	۹	۳	۱۲	۲۴۳	حاضر م اکنون خود را به‌زحمت اندازم و در آینده آسوده باشم	
			۱۱۰	۷۸	۴۷	۱۱	۸	۲۵۴	مردم این شهر به دیده حقارت به ما نگاه می‌کنند	

داده شده است که در آزمون فرضیات تحقیق از آن استفاده می شود.

در جدول زیر، ضریب همبستگی بعضی از متغیرهای دیگر که در جدول ۳ نمایش داده نشده اند، نمایش

جدول ۴. ضریب همبستگی پیرسون متغیرهای مستقل با سطوح رفاهی خانوادهها

متغیر وابسته سطوح رفاهی			متغیرهای مستقل
Sig	R	N	
۰/۰۰۰	۰/۶۸۷**	۱۸۶	سرمایه اجتماعی
۰/۰۰۱	-/۱۹۶**	۲۷۰	عدم اعتماد
۰/۰۱۶	-/۱۴۷*	۲۶۸	تعداد سالهای کار در دوره های آجرپزی
۰/۰۲۹	۰/۱۳۴*	۲۶۸	تعداد اعضای خانواده

سطح رفاهی خانواده - کار رابطه وجود دارد.

با توجه به ضریب همبستگی پیرسون (۰/۰۶۷) و سطح معناداری آن (۰/۲۷۴)، می توان گفت که بین این دو متغیر، همبستگی معناداری وجود ندارد.

فرضیه ۵ بین عدم اعتماد و سطح رفاهی خانواده- کار، رابطه معناداری وجود دارد.

با توجه به ضریب همبستگی پیرسون (-/۱۹۶) و سطح معناداری آن (۰/۰۰۱)، با اطمینان ۹۹٪ می توان گفت که بین این دو متغیر، همبستگی معناداری وجود دارد. جهت این همبستگی، معکوس و شدت آن در حد پایین است؛ یعنی هرچه عدم اعتماد افزایش یابد، سطوح رفاهی کاهش می یابد و برعکس.

فرضیه ۶ بین حال نگری و سطح رفاهی خانواده- کار، رابطه معناداری وجود دارد.

با توجه به ضریب همبستگی پیرسون (-/۰۹۴) و سطح معناداری آن (۰/۱۲۳)، می توان نتیجه گرفت که همبستگی معناداری بین این دو متغیر وجود ندارد.

فرضیه ۷ بین پوشش بیمه تأمین اجتماعی و سطح رفاهی خانواده- کار، رابطه معناداری وجود دارد.

با توجه به نتایج آزمون t، بین دو متغیر تفاوت معناداری از نظر سطح رفاهی وجود ندارد (جدول ۵). بنابراین، وجود یا عدم وجود پوشش بیمه ای در ایجاد سطح رفاهی خانواده ها تأثیری نداشته است؛ که این امر نشان دهنده ناتوانی این سیستم در افزایش رفاه خانواده- کار است.

فرضیه ۱ بین سرمایه اجتماعی اعضای خانواده

کار و سطح رفاهی آنان، رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به ضریب همبستگی پیرسون (۰/۶۸۷) و سطح معناداری آن (۰/۰۰۰)، با اطمینان ۹۹٪ می توان گفت که همبستگی معناداری بین این دو متغیر وجود دارد. شدت همبستگی با توجه به ضریب پیرسون قوی و مثبت است. به عبارت دیگر، با افزایش نمره سرمایه اجتماعی خانواده ها، نمره رفاهی آنان نیز افزایش یافته و با کاهش نمره سرمایه اجتماعی، نمره رفاهی نیز کاهش می یابد.

فرضیه ۲ بین تقدیرگرایی و سطح رفاهی خانواده- کار، رابطه معناداری وجود دارد.

با توجه به ضریب همبستگی پیرسون (-/۰۱۸) و سطح معناداری آن (۰/۷۶۵)، می توان نتیجه گرفت که همبستگی معناداری بین این دو متغیر وجود ندارد.

فرضیه ۳ بین احساس کم ارجی با سطح رفاهی خانواده- کار، رابطه معناداری وجود دارد.

با توجه به ضریب همبستگی پیرسون (-/۲۵۱) و سطح معناداری آن (۰/۰۰۰)، با اطمینان ۹۹٪ می توان نتیجه گرفت که همبستگی معنادار و معکوسی بین این دو متغیر وجود دارد و شدت این رابطه در سطح ضعیف برآورد می شود. به عبارت دیگر، هرچه احساس کم ارجی افزایش یابد، سطح رفاهی کاهش می یابد و برعکس.

فرضیه ۴ بین نگرش رنج آلود به کسب درآمد و

جدول ۵. آزمون مقایسه میانگین‌های پوشش بیمه‌ای با سطوح رفاهی

پوشش بیمه‌ای	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری
ندارد	۱۰۵	۲۹/۰۲	۵/۸۳	۰/۱۷۸	۲۶۸	۰/۸۵۹
دارد	۱۶۵	۲۸/۸۸	۶/۱۸			

پیش‌بینی و سهم هریک از متغیرهای مستقل را در تبیین متغیر وابسته تعیین می‌کند» (کلاتری، ۱۳۸۵: ۱۶۹).
متغیرهای وارد شده به مدل، تمامی متغیرهای مستقل هستند. لازم به ذکر است که متغیر اسمی پوشش بیمه تأمین اجتماعی، پس از تبدیل به متغیرهای مجازی با کد ۰ و ۱ (نک: کلاتری، ۱۳۸۵) وارد معادله رگرسیون شده‌اند. جدول زیر، خلاصه مدل رگرسیون را نشان می‌دهد.

جدول ۶. خلاصه مدل رگرسیون

مدل	ضریب همبستگی (R)	ضریب تعیین (R ²)	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
Enter	۰/۸۳۵	۰/۶۹۷	۰/۶۷۵	۳/۴۸

جدول فوق نشان می‌دهد که همبستگی متغیرهای وارد شده در معادله خیلی قوی است (۰/۸۳۵) و ضریب تعیین نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل وارد شده در معادله رگرسیونی، می‌توانند ۶۹/۷٪ واریانس تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند که این امر نشان‌دهنده موفقیت بالای آزمون است.

تحلیل روابط چند متغیره با استفاده از رگرسیون چندگانه

در این قسمت، با استفاده از رگرسیون چندگانه، تغییرات واریانس متغیر وابسته سطوح رفاهی خانواده‌های شاغل در کوره‌های آجرپزی را با استفاده از متغیرهای مستقل مورد مطالعه تبیین می‌کنیم. «تحلیل رگرسیون این امکان را برای محقق فراهم می‌کند تا تغییرات متغیر وابسته را از طریق متغیرهای مستقل

جدول ۷. ضرایب رگرسیون

مدل	ضرایب غیر استاندارد		ضرایب استاندارد شده	
	B	خطای استاندارد	Beta	مقدار t
عرض از مبدأ (Constant)	-۱۰/۲۱۸	۳/۹۲۴	-	۰/۰۱۰
پوشش بیمه تأمین اجتماعی	-۱/۱۳۲	۰/۵۴۶	-۰/۹۲	-۲/۰۷۱
سرمایه اجتماعی	۰/۴۳۱	۰/۰۲۷	۱/۰۷۵	۱۵/۸۹۲
احساس کم‌ارجی و خودکم‌بینی	-۰/۴۳۱	۰/۱۳۳	-۰/۱۵۷	-۳/۲۳
عدم اعتماد اجتماعی (شاخص فرهنگ فقر)	۰/۳۷۳	۰/۰۴۸	۰/۵۱۰	۷/۷۰۵
حال نگری	-۰/۶۳۹	۰/۱۷۶	-۰/۱۶۴	-۳/۶۳۸
تقدیرگرایی	-۰/۰۳۵	۰/۱۱۰	-۰/۰۱۴	-۳/۲۱
نگرش رنج‌آلود به کسب درآمد	۰/۲۰۳	۰/۱۳۷	۰/۰۷۰	۱/۴۸۵

برای تعیین اهمیت و نقش متغیرهای مستقل در پیشگویی معادله رگرسیون باید از مقادیر «بتا» استفاده کرد. بزرگ بودن بتا نشان‌دهنده اهمیت نسبی و نقش آن در پیشگویی متغیر وابسته است (کلاتری، ۱۳۸۵: ۱۸۳).
با توجه به معادله خطی رگرسیون، مشاهده می‌شود که متغیر سرمایه اجتماعی با بتای (۱/۰۷۵)، عدم اعتماد اجتماعی با بتای (۰/۵۱۰)، حال نگری (-۰/۱۶۴)،

احساس کم‌ارجی و خودکم‌بینی (-۰/۱۵۷) و پوشش بیمه تأمین اجتماعی با بتای (-۰/۹۲)، به ترتیب، بیشترین مقدار تأثیرگذاری بر متغیر وابسته سطوح رفاهی خانواده‌ها را دارند و متغیرهای تقدیرگرایی و نگرش رنج‌آلود به کسب درآمد رابطه معناداری را با متغیر وابسته سطح رفاهی خانواده‌ها نشان نداده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله، کوشیدیم به تبیین وضعیت رفاهی خانواده‌های شاغل در کوره‌های آجرپزی و عوامل تأثیرگذار بر سطح رفاهی آنان پردازیم. همچنین، تلاش کردیم مفهومی نو با عنوان «خانواده‌کار» یا «خانواده-کار»^۱ را در ادبیات علوم انسانی مطرح کنیم که این مقاله ادعای آن را دارد و آن را مورد تبیین علمی قرار دهیم که مستدل آن، خانواده‌های شاغل در کوره‌های آجرپزی انتخاب شدند. علاوه بر مکان‌هایی همچون کوره‌های آجرپزی که در قالب خانواده-کار از آن‌ها سخن گفته شد، «خانواده-کار روستایی» و «خانواده‌های قالیباف» را نیز می‌توان نوع دیگری از خانواده-کار برشمرد و، به این ترتیب، دامنه شمول این مفهوم را گسترش داد.

در مکان‌های صنعتی و نیمه‌صنعتی که مشمول قانون کار می‌شوند، «فرد» به‌عنوان کارگر شناسایی می‌شود و نه «خانواده». قانون کار ایران و قانون تأمین اجتماعی، ظرفیت پذیرش تمام اعضای خانواده را به‌عنوان نیروی کار، پیش‌بینی نکرده است. در فرایند توسعه غرب نیز ما شاهد کار زنان و کودکان هستیم؛ ولی در اینجا بیشتر نوع رفتار ماقبل صنعتی و به شکل دهقانی حاکم است که به ساختار مدرن صنعتی سرایت کرده و رابطه کارگر-کارفرما را به رابطه خانواده-کارفرما تبدیل کرده است. در این مورد خاص، نه برای ارزان بودن نیروی کار، بلکه برای افزایش درآمد خانواده از کار کودکان استفاده می‌شود. همان‌گونه که در مرحله دهقانی نیز این امر مشاهده شده است.

برای تبیین خانواده-کار و وضعیت رفاهی آن، از نظریه‌های سرمایه اجتماعی و نظریه فرهنگ فقر و خرده‌فرهنگ دهقانی، استفاده کردیم. نظریه سرمایه اجتماعی، با ضریب همبستگی بالا، رابطه معناداری را با متغیر وابسته سطوح رفاهی خانواده‌ها نشان داده است و،

همچنین، آزمون رگرسیون، این متغیر را به‌عنوان تأثیرگذارترین عامل در وضعیت رفاهی این خانواده‌ها شناسایی کرده است. این امر حاکی از آن است که خانواده‌های فقیر برای کاهش هزینه‌های خود به حمایت‌های مالی و اجتماعی همدیگر پناه می‌برند. به این ترتیب، این تحقیق، به تأیید نظریه یاد شده کمک کرده است و مهر تأییدی هم بر نظریه فرهنگ فقر می‌گذارد که چگونه خانواده‌ها برای حفظ خود از چنگال فقر، به شبکه روابط درون‌گروهی خود پناه می‌برند.

از متغیرهای فرهنگ فقر و خرده‌فرهنگ دهقانی، متغیرهای احساس خودکم‌بینی و عدم اعتماد در روابط اجتماعی معنادار شده‌اند. به دلیل گستردگی شاخص‌های فرهنگ فقر، چنانچه خود اسکار لوئیس به ۷۰ شاخص اشاره می‌کند، این تحقیق نتوانست همه آن‌ها را پوشش دهد و به مهم‌ترین آن‌ها پرداخته است. از این میان، دو متغیر یاد شده معنادار شده‌اند و متغیرهای تقدیرگرایی، نگرش رنج‌آلود به کسب درآمد و حال‌نگری همبستگی معناداری را با متغیر سطح رفاهی خانواده‌ها، نشان داده‌اند. بنابراین، نمی‌توان نسبت به تأیید یا رد نظریه، با اطمینان سخن گفت.

نتایج تحلیل رگرسیون حاکی از آن است که متغیرهای سرمایه اجتماعی، عدم اعتماد اجتماعی، حال‌نگری، احساس کم‌ارجی و خود کم‌بینی و پوشش بیمه تأمین اجتماعی، به ترتیب، بیشتری مقدار بتا و بیشترین تأثیرگذاری بر متغیر وابسته سطوح رفاهی خانواده‌های شاغل را داشته‌اند. از این میان، متغیرهای احساس خود کم‌بینی، حال‌نگری و پوشش بیمه‌ای، دارای بتای منفی هستند. به این معنی که علتی منفی برای سطوح رفاهی خانواده‌ها به شمار می‌آیند و افزایش مقدار آن‌ها، سبب کاهش سطح رفاهی خانواده می‌شود.

بدین ترتیب، برای خانواده‌های کم‌درآمد با درآمد

سازمان یافته روستائیان به عنوان مکانیزمی برای توسعه روستایی در ایران». پایان نامه دکتری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

غفاری، غلامرضا و محمدباقر تاج‌الدین (۱۳۸۴). «شناسایی مؤلفه‌های محرومیت اجتماعی». رفاه اجتماعی. سال ۴. شماره ۱۷.

فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۷۶). فرهنگ و توسعه. رهیافت مردم‌شناختی توسعه. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

فیتز پتریک، تونی (۱۳۸۱). نظریه رفاه. ترجمه هرمز همایون پور. تهران: مؤسسه عالی تأمین اجتماعی.

کازینز، کریستین (۱۳۸۲). جامعه، کار و رفاه در اروپا. ترجمه سید عبدالحسین حجت زاده. تهران: مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.

کلانتری، خلیل (۱۳۸۵). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی. تهران: مهندسی مشاور طرح و منظر. چاپ دوم.

گرینت، کیت (۱۳۸۲). زمینه جامعه‌شناسی کار. ترجمه پرویز صالحی. تهران: نشر مازیار.

گیدنز، آنتونی (۱۳۷۹). جامعه‌شناسی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.

لوئیس، اسکار (۱۳۵۳). «فرهنگ فقر». ترجمه مهدی ثریا. نامه علوم اجتماعی. دوره ۱. شماره ۴. صص ۱۲۴-۱۳۷.

میجلی، جیمز (۱۳۷۸). رفاه اجتماعی در جهان. ترجمه محمد تقی جغتایی. تهران: دانشکده علوم بهزیستی و توانبخشی.

ورسلی، پتر (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی مدرن. ترجمه حسن پویان. تهران: چاپخش.

غیرثابت و متغیر، اصولاً، دریافت حق بیمه از آنها، کمکی به اقتصاد آنان نمی‌کند و تأثیر منفی بر جای می‌گذارد. مخصوصاً در کوره‌های آجرپزی که هم شغل خانواده‌ها به دلیل فصلی بودن و تغییرات شغلی اعضای خانواده و هم محل اشتغال آنان غیرثابت است. به این ترتیب، مسئولین، بایستی در باب این مسئله مهم چاره‌اندیشی کنند تا حق بیمه پرداختی این کارگران، در زندگی آنها بلااثر نباشد.

خوشبختانه، با توجه به مشاهدات میدانی محقق، آمار جرم و جنایت در این کوره‌ها خیلی پایین بود. این امر به دلیل همبستگی اجتماعی خانواده‌هاست؛ زیرا کلونی خانواده‌های کنار هم معمولاً با آشنایی قبلی صورت می‌گیرد. یکی از فامیل‌ها به کوره می‌آید و دیگران را نیز با خود می‌کشد. معمولاً شناخت خانوادگی و همسایگی، یکی از عامل‌های مهم کاهش جرم و بزه است. از همه مهم‌تر، مدت زمان بالای کار و درگیری تمامی اعضای خانواده در کار، هم از توان بزه افراد می‌کاهد و هم به والدین فرصت کنترل بیشتر می‌دهد.

منابع

پرتوی، لطیف (۱۳۷۷). «بررسی و تحلیل مهم‌ترین عوامل مؤثر بر میزان مشارکت اقتصادی زنان متأهل مناطق روستایی» پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران. دانشکده علوم اجتماعی.

حاجی‌زاده، میمندی (۱۳۷۸). جامعه‌شناسی کار. تهران: انتشارات تأمین اجتماعی.

زاهدی اصل، محمد (۱۳۸۱). مبانی رفاه اجتماعی. تهران: دانشکده علامه طباطبایی.

علوی تبار، علیرضا، (۱۳۷۶). «عوارض فرهنگی فقر». جهاد. شماره ۲۰۰-۲۰۱. صص ۳-۶.

غفاری، غلامرضا، (۱۳۸۰). «تیین عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر مشارکت اجتماعی-اقتصادی

- Camps-Cura.E.(1998), Transitions in women's and children's work patterns and implications for the study of family income & household structure: a case study from the Catalan textile sector (18504 925) Vol. 3/NO. 2. Available at:www. elsevier.com (May 2007).
- Daalen, geertje van & others (2006). Reducing work-family conflict through different sources of social support, Elsevier. Journal of Vocational Behavior 69 (2006) 462-476. Available at: www. elsevier. com (may2007).
- Edmondsa, Eric V. and Pavcnika, Nina. (2005). " International trade and child labor: Cross-country evidence". Journal of International Economics 68. 115– 140.
- Ercelawn, Dr. A. and Karamat, Ali. (2000). "Bonded Labour in Pakistan: impacts of policy, law and economy". The Journal Pakistan. Available at: www. icftu. org.
- Gore, C. (1984). "Regional in Question". New York: Matheun.
- Kumar. Bal. KC. (2000). "Analyzing child labour migration in Nepal". Central Department of Population Studies, Tribhuvan University Kirtipur, Kathmandu, Nepal. Available at: www. portal-stat. admin. ch (October 2006).